

СИМВОЛІКА ДОРОГИ В ТРАДИЦІЙНИХ УКРАЇНСЬКИХ ОБРЯДАХ НАРОДЖЕННЯ ТА ХРЕСТИН

У статті розглядаються звичаї та вірування, пов'язані з дорогою в сімейній обрядовості українців на прикладі традиційних обрядів народження та хрестин. Досліджується символіка дороги та пов'язані з нею уявлення про долю людини.

Ключові слова: дорога, образ, доля, обряд народження, хрестини, народні вірування.

У системі традиційних уявлень українців дорога займає особливе місце. Однак, дуже важко одразу виявити багатозначну семантику звичаїв та вірувань, пов'язаних із дорогою. Спеціально даний пласт народної культури не розглядався у вітчизняній науці, але у більшості праць українських етнографів ми знаходимо широкий матеріал для вивчення даної проблематики (зокрема, у ґрунтовних дослідженнях П.Чубинського, М.Сумцова, Хв.Вовка та інших дослідників міфологічного світогляду українців).

Дорога в народній свідомості співвідноситься із життєвим шляхом. Саме тому, її символіка здебільшого проявляється у ритуалах, пов'язаних із головними подіями в житті кожної людини, такими як народження, весілля та смерть. Відповідно до концепції французького вченого Арнольда ван Геннепа вони являють собою "обряди переходу" (*les rites des passage*) – критичні рубежі, які дозволяють людині перейти з одного стану в інший¹.

У даній статті ми обмежимося розглядом родильної обрядовості українців. В народній свідомості поява дитини на світ сприймалася як містична подія і супроводжувалася певними ритуальними діями². Обряди народження та хрестин є першопочатковими серед перехідних обрядів сімейного циклу і являють собою цінне джерело для дослідження символіки дороги.

Церемонії, пов'язані з вагітністю та родами входять до єдиного комплексу вірувань. Саме тому спочатку слід зупинитися на статусі вагітної жінки. Згідно уявлень більшості народів світу вона вважалася "нечистою" і наділялася магічною силою над оточенням³. Жінкам під час вагітності не рекомендувалося перебування на дорозі не тільки через те, що це було небезпечним для дитини, але і тому, що це становило небезпеку для інших людей. Наприклад, в українській традиції зустріч із вагітною сприймалася у негативному ключі. Вважалося, якщо вона перейде комусь дорогу, то ця людина "неминуче захворіє чиряками"⁴. В інших слов'янських народів також побутувало дане вірування і пояснювалося воно тим, що вагітна могла передати свій тягар всьому, до чого доторкнеться⁵. Тому жінкам у тяжі не бажано було виходити з дому без необхідності. Взагалі зустріч із особою жіночої статі в українській народній традиції трактувалася у негативному плані. Наприклад, на Поліссі мисливці та рибалки в даному випадку навіть поверталися додому⁶. Цікаво, що у болгар така зустріч навпаки сприймалася позитивно – як знак вдалого полювання. В інших слов'янських народів (поляків, чехів, словаків) також вважалося, що зустріч із вагітною могла принести нещастя⁷.

В матеріалах, зібраних українськими етнографами другої половини XIX – початку XX ст., ми знаходимо підтвердження того, що в цей період у народі досить добре зберігались уявлення про магічний зв'язок ненародженої дитини із діями вагітної жінки. Відомий дослідник дитячої культури в українському селі Марко Грушевський у своїй праці зафіксував: "Не повинна важка жінка бентежити своєї душі, не має лякатися, бо буде і на дитині знак який чи приключиться з нею щось від того"⁸. Отже, під час вагітності майбутня мати повинна була дотримуватися цілої системи заборон, спрямованих на захист немовляти від вроджених фізичних та розумових вад⁹. Наприклад, вагітній жінці не дозволялося шити під час свят та в неділю, щоб не "зашити

дитині очі", дивитися на пожежу, бо дитина могла народитися з червоними плямами на обличчі¹⁰. Деякі дослідники, зокрема В.Борисенко, припускають, що дані вірування є пережитками гомеопатичної магії, в основі якої лежить закон подібності¹¹. Також заборонялося дивитися на мерця та заглядати у домовину, оскільки вагітним жінкам необхідно було уникати контактів із потойбічним світом¹².

Значне місце у комплексі цих табу відводилося дорозі. За уявленнями українців дорога – це межа між "своїм" та "чужим" світом, спільний локус для людей і "нечистої сили"¹³. В народній традиції росіян дорога протиставляється дому, як "чоловічий простір" – "жіночому". Російська дослідниця Т.Щепанська зазначає, що дім – це символ життя, плодючості, народження, а дорога – смерті, хвороб, безплідності¹⁴. В українців традиційно вважалося, що вагітні жінки повинні бути дуже обережними за межами "свого" простору, оскільки в даний період їм загрожує небезпека від злих духів або від людей, що могли зурочити. Саме тому вагітним взагалі не рекомендувалося виходити вночі з хати¹⁵.

Важливе значення також надавалося зустрічі на дорозі, яка могла мати як позитивні, так і негативні наслідки для вагітної жінки. Традиційним є вірування у зустріч із людиною, що несе або везе щось повне чи порожнє (повні відра, посудину, корзину, віз тощо). У першому випадку, це могло означати успіх, удачу, а в другому – спричинити нещастя¹⁶. На Чернігівщині людина, яка переходила шлях із порожніми відрами вважалася злою¹⁷. Існувало повір'я, що якщо вагітна жінка зустріне когось з трьома відрами на дорозі, то у дитини буде "жовна" (хвороба жовчі)¹⁸. Вагітним заборонялося їсти, йдучи по дорозі, бо за народними уявленнями це могло зробити дитину слинявою. За поліськими віруваннями не можна було ходити тим шляхом, по якому їздять на конях¹⁹. Крім того, майбутня мати повинна була обов'язково носити із собою залізні речі, оскільки залізо в Україні традиційно вважалося одним із основних оберегів від злих сил²⁰.

Семантика дороги найчастіше проявляється на перетині двох або більше доріг. В народній традиції перехрестя уявлялося небезпечним, "нечистим" місцем – сакральним із негативною ознакою²¹. Вважалося, що це зона між двома світами – "своїм" та "чужим", через яку могли здійснюватися контакти із міфологічними персонажами. На Поліссі вагітним жінкам заборонялося стояти на перехресті, щоб не спровокувати важкі пологи: "На крыжовых дорогах не вставалы, бо будутъ роды тежки"²².

Безпосередній процес народження дитини також був оточений певною системою охоронних і магічних заходів, які здебільшого базувалися на стародавніх дохристиянських уявленнях. Вважалося, що пологи – це найбільш небезпечний час для вагітної та дитини²³. За народними віруваннями нечиста сила активізує свою дію, оскільки на світ з'являється нова душа. Вірили, якщо вихор пролетить по вулиці під час народження дитини, то вона буде калікою. Якщо пологи проходили важко, то баба-повитуха вдавалася до різних магічних заходів. Наприклад, переводила вагітну жінку три рази через дорогу²⁴. Позитивними магічними властивостями також наділялася взята з перехрестя земля, яка використовувалася як оберег. Для полегшення пологів жінки пили з нею воду²⁵. Також вважалося, щоб відкрити "дорогу" плоду з "того" світу потрібно розплести вагітній коси, розв'язати усі вузли, пострушувати з місця всілякі предмети, а при важких пологах просили відчинити у церкві царські ворота²⁶. В народі існувало вірування, що найкоротший шлях із неба проходить через церкву²⁷. Семантика дороги також проявлялась у віруваннях, в яких посередником між потойбічним та земним світом виступала подорожня людина (дід, старець, солдат, циганка). Вважалося, що вона прийшла з "того" світу і під час народження дитини "випадково" опинилася в хаті або зустрілася на шляху баби-повитухи. Чужинець в народній свідомості наділявся магічними рисами та іноді співвідносився із Ісусом Христом, який ходить по землі²⁸.

В народі вважалося, коли на світ з'являється людина, разом із нею народжується її доля²⁹. Уявлення про долю було одним із центральних у слов'янській архаїчній картині світу³⁰. Коли дитина ще знаходиться в утробі матері, як правило, не пророчили їй долю "щоб щасливою була"³¹. Цікавим є записане на Слобожанщині вірування, згідно з яким, якщо під час пологів хтось приходив до хати, то його не можна було випускати, давати щось або відмовляти. Гість повинен був чекати, поки мати народить, бо інакше дитина могла позбавитися долі³². Здатністю віщувати долю в народній традиції наділялася баба-повитуха. Як тільки немовля з'являлося на світ, вона проголошувала спеціальні молитви-побажання, виконувала різні ритуальні дії,

такі як перерізання пуповини на гребені або сокирі, перша купіль із спеціальним зіллям, прикладання до печі тощо. Ці заходи були спрямовані на забезпечення щасливого життя дитини. Баба-повитуха намагалася прийти до хати вагітної непоміченою, оскільки зустріч із будь-ким по дорозі мала вирішальну знакову роль для долі дитини. Як слушно зазначає дослідниця О.Боряк, повитуха не визначала долю новонародженого, а могла лише пророкувати її, виходячи із власних спостережень, а також відповідно до народних прикмет³³.

На Слобожанщині в кінці XIX ст. побутувало вірування, що не всі люди одразу після народження живуть зі своєю Долею. Більшість із них повинна її шукати протягом життя³⁴. Крім того вважалося, що Доля могла залишити людину: "У кожного человека по одной Доли, и от як чоловік попада житы на свою дорогу, узнае, чым ему нужно занимаця, то й буде житы гарно, во всём ёме буде помогаты его Доля; а як же не попаде чоловік, чым заняця, то тоди Доля бросае ёго, а уоде куда-ныбудь, чаще всего блукае по лису".

Вважалося, що побачити свою Долю можна лише два рази в житті – одразу після народження та за декілька хвилин перед смертю³⁵. За народними віруваннями, щоб побачити чужу Долю необхідно заздалегідь дізнатися де і в кого скоро народиться дитина, за день до народження або в цей самий день піти до тієї хати і заглянути у передпічне вікно. Однак, це могла зробити тільки стороння людина, яка йшла саме з даною метою³⁶. Згідно з одними народними переказами, майбутню долю дитини також бачить баба-повитуха через вікно або двері перед тим, як увійти до породіллі. За іншими джерелами повитуха заглядає у вікно за порадою незнайомця, який завітав до неї із проханням переночувати³⁷.

Також вірили у можливість зустрічі зі своєю Долею протягом життя. Зокрема існувало повір'я, за яким визначали Долю по першому зустрічному³⁸. Це пов'язано з народними уявленнями про Долю як про дух, який може приймати образ людини або тварини. Відрізнити Долю від Недолі можна було за одягом³⁹. Якщо зустрічали людину у нарядному багатому вбранні, то вважалося, що це щаслива доля, а якщо у лахмітті – нещаслива. Вірили, що Долю можна було запросити на вечерю, зваривши борщу та каші, поставивши їжу на перехрестя біля подорожного хреста і тричі крикнувши: "Доле, доле, іди до мене вечеряти". Якщо вона не доторкнеться до їжі, значить вона сита і щаслива, а якщо усе з'їсть, значить – голодна і нещасна. На Житомирщині вважали, що не можна кликати Долю вечеряти на вулиці, оскільки замість неї могли прийти чорти⁴⁰.

Взагалі, за народними уявленнями життя людини, її доля залежить від багатьох обставин: від місця народження, від вибору кумів, від проходження обряду хрещення тощо. Підтвердження таким віруванням ми знаходимо в народному фольклорі Слобожанщини:

А я хлопець нещасливий
 Чи я в лісі родився,
 Чи я в полі хрестився.
 Ой, чи в лісі, чи в полі,
 Не дав мені Господь долі.
 Чи такі куми прийшли –
 Щастя-долі не принесли,
 Чи така баба брала –
 Щастя-долі не вгадала⁴¹.

Існувало також повір'я, що не можна виливати на стежку воду з першої купелі немовляти, щоб по долі дитини не походили злі люди⁴². Крім того, в народі вважалося, що на подальшу долю дитини могли вплинути і материнські прокльони.

Ой го-го-го!
 Пропала моя доля...
 Прокляла ненька,
 Як я була маленька⁴³.

Одним із символів долі та життєвої дороги людини в українців традиційно вважався рушник.

Його функція – оберігати дитину від будь-якого нещастя. Саме тому рушник присутній при обрядах народження (повитуха приймала на нього немовля) та хрестин (обов'язково брали до церкви)⁴⁴. Про важливе значення рушника свідчить така народна примовка, записана кореспондентом Етнографічної комісії ВУАН у Вінницькій області: коли маленького хлопчика, дивуючись його розумом або сміливістю, питали: "Звідки ти взявся?", то мати вчила відповідати: "Кажи, що мене бог спустив з неба на рушнику"⁴⁵. За народними уявленнями рушник виступає медіатором між двома світами, між життям та смертю. Вважалось, що рушник дає людині дорогу, по якій вона "йде свій вік". Порушення цілісності полотна (наприклад, переривання нитки при виготовленні) в народній свідомості сприймалося як передвістка нещастя і навіть асоціювалося з припиненням просування життєвим шляхом. Отже, з одного боку, рушник символізував щасливий початок життя, а з іншого – трактувався як скерований шлях, що закінчується переходом в "інший" світ⁴⁶.

До новонародженої дитини в народі ставилися як до чужинця, який прийшов із "того" світу. До моменту проведення обряду хрещення, коли відбувалася зміна статусу немовляти, його вважали "нечистим"⁴⁷. Вірили, що в цей період навколо дитини активізується дія злих духів, від яких її потрібно ретельно оберігати⁴⁸. Наприклад, "незахищену" (нехрещену) дитину не перевозили через річку або перехрестя. Оскільки, вони символізували собою кордон між "цим" і "тим" світом, то люди боялися, що нечиста сила може забрати дитину назад⁴⁹.

У багатьох народів світу відома віра в духів, які намагаються переслідувати новонароджених. Так, наприклад, за народними уявленнями слов'ян та німців нехрещену дитину могли викрасти чорт, відьма або полудниця⁵⁰. У записках Я.Новицького, зроблених у Катеринославській губернії в кінці XIX ст. міститься така розповідь: "У однієї жінки родилась дитина і осталась на ніч нехрещеною. Баба пішла додому, а роділля загасила каганець і заснула. Нечисті й підмінили дитину: своє поклали в колиску, а те взяли"⁵¹. Аналізуючи інші етнографічні джерела, ми можемо побачити, що в народних уявленнях українців викрадення дітей найчастіше приписувалося саме чортам⁵². В народі також вірили, що немовля можна повернути назад. Для цього необхідно було вирізати дванадцять різок з дерев-одноліток, винести дитину на перехресну дорогу та бити ними, поки не прилетить чорт у вигляді вихора і знову не обміняє дітей⁵³. Як ми бачимо, перехрестя в даній ситуації виступає місцем зустрічі з демонічними персонажами.

Зміна статусу дитини, остаточне відділення її від "чужого" світу відбувалися під час обряду хрестин. Традиційно хрестини в українців поділялися на дві частини: хрещення дитини у церкві та одвідини і святкування родин⁵⁴. Не дивлячись на впровадження християнських традицій, народна пам'ять зберегла давні звичаї, пов'язані з даним обрядом переходу. Вхідження нового члена сім'ї супроводжувалося цілою низкою охоронних та очисних заходів, спрямованих проти злих духів, які, як зазначалося вище, за народними віруваннями свою найбільшу активність проявляють у переломні моменти людського життя.

Традиційно в українців важливе значення надавалося вибору кумів – хрещених батьків для дитини. До цієї справи ставилися з великою відповідальністю та обережністю. Зазвичай на роль кумів запрошували родичів, сусідів чи знайомих. Але коли в родині були випадки смерті дітей, то хрестити новонародженого просили перших зустрічних на дорозі ("стрічених кумів", "кумів з дороги")⁵⁵. За даних обставин відмова від кумівства вважалася тяжким гріхом⁵⁶. В народі вірили, що таким чином можна обманути долю і зберегти життя дитини⁵⁷.

Семантика дороги особливо проявлялася під час обряду хрестин. Шлях від дому до церкви уявлявся дуже небезпечним локусом. Розпочинався ритуал із порогу, що символізував початок життя людини, прилучення її до дому, до сімейного вогнища. За народними уявленнями українців поріг є своєрідним кордоном між світом живих та світом мертвих. Вірили, що під порогом перебувають духи пращурів⁵⁸. Згідно міфологічних уявлень поріг був межею між "своїм" та "чужим" світом. Саме тому, виходячи з хати, із захисною метою наступали правою ногою на сокиру або гребінь. В українській традиції існував звичай перед виходом із хати класти новонароджену дитину біля порога⁵⁹. На Гуцульщині щоб уберегти немовля від "зурочень", його прикладали до порогу, а потім переступали через залізний предмет⁶⁰. На Поділлі, Поліссі та Волині на поріг клали ніж з жаринами. Старша кума з дитиною першою переступала через ніж і жар, а слідом за нею виходили інші. Мотивували цю дію так: "Щоб до немовляти не приступила нечиста личина і щоб не вмерло"⁶¹.

Велику увагу приділяли вибору дороги, по якій їхали або йшли до церкви і назад, оскільки вона співвідносилася із життєвим шляхом дитини. Цей шлях намагалися подолати дуже швидко, не забуваючи на кожному перехресті кидати хліб із сіллю у якості оберегу⁶². Цікавим є обряд, коли баба-повитуха в кінець рушника, яким накривали новонародженого, прив'язувала шматок хліба та цеглини, що відвалилась від печі, які по дорозі до церкви хрещені батьки повинні були кинути через голову⁶³. Після обряду хрещення так само скоріше поверталися додому⁶⁴. Крім того, було прийнято йти з дитиною після хрещення із церкви іншою дорогою для того, щоб збити зі шляху смерть, хвороби і нещастя. З цією ж метою подавали немовля до хати через вікно, а іноді й виносили так само⁶⁵. Вікно в українській міфологічній традиції виступало певним каналом зв'язку із потойбічним світом. Вважалося, що під час народження дитини двері в інший світ лише трохи відчиняються, тоді як вікно виступає як нерегламентований шлях через заборонений кордон між світами⁶⁶.

Коли вперше вносили дитину в хату, хрещені батьки повинні були переступити з нею через ніж, сокиру або ключі, які клали на поріг. Іноді до порога прикладали саму дитину⁶⁷. Таким чином, дитину освячували через поріг, остаточно приймаючи у родинне коло⁶⁸.

Про важливість хрестильного обряду свідчать вірування українців, пов'язані зі смертю новонародженої дитини. Немовлята, які за життя не перейшли у статус повноцінної людини (тобто не були охрещені і не отримали імені) становлять окрему категорію міфологічних персонажів ("нечистих покійників"). Особливо небезпечними духами ставали мертвонароджені, випадково задушені матір'ю або навмисно вбиті. Вважалося, що перетворення померлих дітей у демонічних персонажів пов'язане із неможливістю переходу їх душ у потойбічний світ: "Блудить буде, бо уже нема ему дорожки на тот свет". Отже, не отримавши своєї долі, вони зберігають зв'язок із живими⁶⁹. В народі їх називали "потерчатами". В Україні вважалося: "Коли потерча досягне сімох років, тоді воно вилітає з своєї могили в вигляді птиці й, літаючи по піднебессю, жалісним голосом просить хреста. Коли хто випадково почує голос потерчати, то повинен зупинитись й зробити з чого-небудь хрестик і покласти його на дорозі... Тоді потерча злітає на те місце, де покладено хрестик, бере його і відлітає"⁷⁰. На Поліссі для того, щоб охрестити померлу нехрещеною дитину, одягали хрести на трьох перших зустрічних дітей⁷¹. Дії цих міфологічних персонажів були спрямовані на "своїх" – на матерів або близьких родичів і в цілому на всіх вагітних жінок та новонароджених. Вважалося, що таким чином вони намагалися помститися за свою нещасливу долю⁷².

В Україні побутували звичаї вшанування матері та новонародженого, що мали назву родини (одвідки, радосник), на які зазвичай запрошували кожного, кого зустрічали по дорозі, хто йшов чи їхав⁷³. Згідно народних вірувань маленька дитина була дуже вразлива до появи чужих людей, тому дотримувалися спеціальних правил при спілкуванні з нею. Коли родичі та сусіди на другий чи третій день після пологів йшли відвідати породіллю, то мали при першій зустрічі вимовити певні заклинання. Зайшовши до хати і привітавшись, казали "нівроку"⁷⁴. Після "зливки", обряду очищення баби-повитухи та породіллі, а також частування присутнім роздавалися букети квітів, щоб дитина росла здоровою і щасливою. З ними гості обов'язково повинні були йти додому, бо в іншому випадку їх могла зустріти на дорозі нечиста сила⁷⁵. Квітка асоціювалася з образом новонародженого і виступала магічним предметом-символом, що використовувався у лікувальних цілях⁷⁶. Також в народі вважали, що поки дитині не виповнилося шість тижнів, мати повинна носити із собою ніж та інші обереги "щоб не причахнулась (присахнулась) нечиста сила"⁷⁷. Отже, ми бачимо, що навіть після хрестильного обряду немовля вважалося ще недостатньо захищеним від дії зовнішніх сил.

Таким чином, дана стаття є спробою розглянути символіку дороги через призму обрядів переходу (народження та хрестин). З'ясовано, що поява людини на світ у свідомості українців першої половини ХІХ – початку ХХ ст. сприймалася у контексті поєднання земного та потойбічного світів. Вважалося, що немовля є "чужою" істотою, яка приходить із "того" світу і до моменту хрещення зберігає з ним зв'язок. Саме тому існувала ціла система норм поведінки, спрямованих на захист дитини від впливу злих сил, що могли забрати її назад до себе. Оскільки дорога в народній свідомості була місцем контакту із демонічними істотами, тому в обрядах, пов'язаних із народженням дитини, їй надавалося сакральне значення. Крім того, в традиційному світогляді українців дорога значною мірою співвідносилася із життєвим шляхом

та долею новонародженого, у зв'язку з чим люди намагалися дотримуватися усіх звичаїв та обрядів, пов'язаних із семантикою даного локусу.

- ¹ Геннеп А., ван. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов. – М., 1999. – С. 9.
- ² Боряк О.О. Стан народного акушерства в XIX ст. // Український історичний журнал. – 2001. – № 2. – С. 49.
- ³ Рождение ребенка в обычаях и обрядах. Страны зарубежной Европы. – М., 1999. – С. 9.
- ⁴ Чубинський П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императ. Рус. Географ. Обществом. Материалы и исследования собранные д. чл. П.П.Чубинским. – СПб., 1872 – 1878. – Т. I – VII. – // 1877. – Т. IV. Обряды: родини, крестини, свадьба, похорони. – С. 2.
- ⁵ Щепанская Т.Б. Культура дороги в русской мифо-ритуальной традиции XIX – XX ст. – М., 2003. – С. 196.
- ⁶ Плотникова А.А. Встреча // Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5 т. / РАН, Институт славяноведения и балканистики / Н.И.Толстой. – М., 1999. – Т. 2. – С. 453.
- ⁷ Рождение ребенка в обычаях и обрядах. Страны зарубежной Европы. – С. 10, 29, 105.
- ⁸ Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. – К., 2006. – С. 22.
- ⁹ Борисенко В.К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К., 2000. – С. 101.
- ¹⁰ Геннеп А., ван. Вказ. праця. – С. 51.
- ¹¹ Борисенко В.К. Вказ. праця. – С. 101.
- ¹² Грушевський М. Вказ. праця. – С. 22.
- ¹³ Левкиевская Е.Е. Дорога // Славянские древности. – М., 1999. – Т. 2. – Д – К. – С. 124.
- ¹⁴ Щепанская Т.Б. Вказ. праця. – С. 40, 50.
- ¹⁵ Грушевський М. Вказ. праця. – С. 24.
- ¹⁶ Плотникова А.А. Встреча... – С. 453.
- ¹⁷ Наукові архівні фонди рукописних матеріалів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського (далі – ІМФЕ). – Ф. 1 – 6. – Од. зб. 684. – Арк. 22.
- ¹⁸ Чубинський П.П. Вказ. праця. – С. 2.
- ¹⁹ Левкиевская Е.Е. Дорога... С. 128.
- ²⁰ Грушевський М. Вказ. праця. – С. 15.
- ²¹ Балужок В.Г. Обряди українців та давніх слов'ян. – Львів-Нью-Йорк, 1998. – С. 127.
- ²² Плотникова А.А. Перекресток и распутье в народной культуре Полесья // Живая старина. – 2002. – № 4. – С. 4 – 6.
- ²³ ІМФЕ – Ф. 1 – 4. – Од. зб. 125. – Арк. 6.
- ²⁴ Чубинський П.П. Вказ. праця. – С. 2.
- ²⁵ Плотникова А.А. Перекресток... – С. 6.
- ²⁶ Колодюк І.В. Народна медицина у традиційній культурі українців Центрального Полісся (остання чверть XX – початок XXI ст.). – К., 2006. – С. 61, 63.
- ²⁷ Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К., 2000. – С. 219.
- ²⁸ Боряк О.О. Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профанним і сакральним. – К., 2009. – С. 252.
- ²⁹ Иванов П.В. Народные рассказы о доле // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991. – С. 350.
- ³⁰ Седакова О.А. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – М., 2004. – С. 41.
- ³¹ Грушевський М. Вказ. праця. – С. 22.

- ³² Иванов П.В. Вказ. праця. – С. 351.
- ³³ Боряк О.О. Баба-повитуха... – С. 247, 249, 251 – 257.
- ³⁴ Иванов П.В. Вказ. праця. – С. 349 – 350.
- ³⁵ Левкиевская Е.Е. Доля // Славянские древности. – М., 1999. – Т. 2. – Д – К. – С. 116.
- ³⁶ Иванов П.В. Вказ. праця. – С. 350.
- ³⁷ Боряк О.О. Баба-повитуха... – С. 251 – 252.
- ³⁸ Левкиевская Е.Е. Доля... – С. 116.
- ³⁹ Иванов П.В. Вказ. праця. – С. 349.
- ⁴⁰ Левкиевская Е.Е. Доля... – С. 116.
- ⁴¹ Сумцов М.Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка. – Харків, 2002. – С. 153.
- ⁴² Борисенко В.К. Вказ. праця. – С. 103.
- ⁴³ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. 1. – Од. зб. 1511. – Арк. 27.
- ⁴⁴ Яковлева О. Рушник як символ когнітивної моделі праукраїнців // Народна творчість та етнографія. – 2006. – №3. – С. 32.
- ⁴⁵ ІМФЕ – Ф. 1 – 7. – Од. зб. 694 – Арк. 56.
- ⁴⁶ Боряк О. Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (середина ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 1997. – С. 148 – 149.
- ⁴⁷ Седакова О.А. Вказ. праця. – С. 46.
- ⁴⁸ Вовк Х.К. Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995. – С. 192.
- ⁴⁹ Колодюк І.В. Вказ. праця. – С. 72.
- ⁵⁰ Грушевський М. Вказ. праця. – С. 66.
- ⁵¹ Новицький Я.П. Духовний світ в уяві українського народу (сказання, легенди, замовляння, молитви, рецепти народної медицини) // Таланчук О. Духовний світ українського народу. – К., 1992. – С.12.
- ⁵² Гнатюк В.М. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків // Таланчук О. Духовний світ українського народу. – К., 1992. – С. 388.
- ⁵³ Новицький Я.П. Вказ. праця. – С.12.
- ⁵⁴ Вовк Х. Вказ. праця. – С. 192.
- ⁵⁵ Гаврилюк Н.К. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). – К., 1981. – С. 120.
- ⁵⁶ Боряк О. О. Україна: етнокультурна мозаїка. – К., 2006. – С. 29.
- ⁵⁷ ІР НБУВ – Ф. 1. – Од. зб. 1511. – Арк. 35.
- ⁵⁸ Чубинський П.П. Вказ. праця. – С. 10.
- ⁵⁹ Скуратівський В. Хатні обереги // Берегиня. – К., 2009. – №1. – С. 42.
- ⁶⁰ Гаврилюк Н.К. Вказ. праця – С. 139.
- ⁶¹ Борисенко В.К. Вказ. праця. – С. 108.
- ⁶² Левкиевская Е.Е. Дорога... – С. 128.
- ⁶³ Боряк О. Ткацтво... – С. 146.
- ⁶⁴ Грушевський М. Вказ. праця. – С. 66.
- ⁶⁵ Борисенко В. К. Вказ. праця. – С. 108.
- ⁶⁶ Боряк О. О. Баба-повитуха... – С. 251 – 252 – 253.
- ⁶⁷ Боряк О. О. Україна... – С. 29.
- ⁶⁸ Байбурун А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. – Л., 1983. – С. 138.

- ⁶⁹ Виноградова Л.Н. Народные представления о происхождении нечистой силы: демонологизация умерших // Славянский и балканский фольклор. Народная демонология. – М., 2000. – С. 18, 35, 36.
- ⁷⁰ Щербак І. Вказ. праця. – С. 110.
- ⁷¹ Левкиевская Е.Е. Дорога... – С. 128.
- ⁷² Виноградова Л.Н. Вказ. праця. – С. 36.
- ⁷³ Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Іст. реліг. моногр. – К., 1991. – С. 207.
- ⁷⁴ Борисенко В.К. Вказ. праця. – С. 105.
- ⁷⁵ Чубинський П.П. Вказ. праця. – С. 12 – 13.
- ⁷⁶ Гаврилюк Н.К. Вказ. праця – С. 154, 168.
- ⁷⁷ Борисенко В.К. Вказ. праця. – С. 107.

В статье рассматриваются обычаи и верования, связанные с дорогой в семейной обрядности украинцев на примере традиционных обрядов рождения и крестин. Исследуется символика дороги и связанные с ней представления о судьбе человека.

Ключевые слова: дорога, образ, судьба, обряд рождения, крестины, народные верования.

Article deals with the customs and beliefs related to the road in family rituals of Ukrainians based on examples of the traditional birth and christening rites. The symbols of the road and the conceptions about human's fate are researched.

Key words: road, image, fate, birth rites, christening, people's beliefs.